

ادبیان شناسی

مؤلف

محمد اسماعیل صالحی مقدم

سرشناسه: صالحی مقدم، محمداسماعیل ۱۳۴۵ -
 عنوان و نام پدیدآور: ادیان شناسی / محمداسماعیل صالحی مقدم: [به سفارش] مرکز آموزش عالی علمی -
 کاربردی فرهنگ و هنر ۳۱ تهران تحت نظارت دانشگاه جامع علمی - کاربردی
 مشخصات نشر: تهران: هم‌پا، ۱۳۹۱. نوبت چاپ اول
 مشخصات ظاهری: ۲۶۰ ص
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۱۰-۶۵-۱
 وضعیت فهرست‌نویسی: فیبا
 یادداشت: کتابنامه.
 عنوان به انگلیسی:
 موضوع: ادیان - تاریخ
 شناسه افزوده دانشگاه جامع علمی- کاربردی. مرکز آموزش علمی- کاربردی فرهنگ و هنر، واحد ۳۱
 رده‌بندی شنگره: ۱۳۹۰ ۴۲/۲/۸۰۰ BLA
 رده‌بندی دیویی: ۲۰۹
 شماره‌ی کتابخانه‌ی ملی: ۲۶۴۱۲۰۰

To recognize of Religions

مرکز آموزش عالی علمی - کاربردی
 فرهنگ و هنر ۳۱ تهران
 تحت نظارت دانشگاه جامع علمی - کاربردی

شناسنامه‌ی کتاب

تألیف : محمداسماعیل صالحی مقدم
 عنوان : ادیان شناسی
 ناشر : نشر هم‌پا
 ویراستار: ابوالفضل صالحی مقدم
 طرح روی جلد : سعید مقدم
 حروف چینی رایانه‌یی : فرزانه مرادنیکو
 نوبت چاپ : اول، بهار ۱۳۹۱
 تیراژ : ۱۵۰۰ نسخه
 قیمت : ۹۵۰۰۰ ریال
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۵۲۱۰-۶۵-۱

© کلیه‌ی حقوق محفوظ است

مرکز بخش: تهران ۴۸ ۵۷ ۶۶ ۹۹ ۱۵، خ. استاد نجات‌اللهی (ویلا)،
 کوچه‌ی مراغه، شماره‌ی ۶، طبقه‌ی چهارم، واحد ۱۰۸
 تلفکس: ۶۴۷۹ ۸۸۸۰ و ۵۷۴ ۸۸۹۴۰
 همراه: ۹۱۲ ۱۷۸ ۳۲ ۴۹

پست الکترونیکی: hampa.pub@gmail.com

فهرست مندرجات

۱۹	مقدمه‌ی ناشر
۲۱	مقدمه مرکز آموزش عالی
۲۳	دیباجه‌ی نویسنده
۲۴	درباره‌ی کتاب
۲۶	سپاس‌گزاری
۲۷	گفتار نخست
۲۷	"کلیات"
۲۸	دین چیست؟
۲۹	اهمیت دین در چیست
۳۲	فلسفه‌ی دین
۳۳	رابطه‌ی میان دین و علم
۳۷	روان‌شناسی دین
۳۸	جامعه‌شناسی دین
۳۹	دین و دنیای امروز
۴۱	رابطه‌ی دین و فرهنگ
۴۲	درباره‌ی دین پژوهی چه می‌دانید؟
۴۵	پیشرفت به‌سوی خدا
۴۷	واقع‌گرایی دینی یعنی چه؟
۴۸	امر قدسی و امر نامقدس
۵۰	ترس از خدا
۵۱	پرسش‌های نظری
۵۱	پرسش‌های کاربردی
۵۲	پیشنهاد برای خواندن بیش‌تر
۵۳	پی‌نوشت‌های گفتار نخست

۵۷	گفتار دوم.....
۵۷	"ویژگی‌های ادیان"
۵۸	دین چه ویژگی‌هایی دارد؟.....
۵۸	ویژگی‌های ادیان باستان.....
۵۹	خدا از نگاه ادیان.....
۶۳	انسان از نگاه ادیان.....
۶۴	جهان از نگاه ادیان.....
۶۶	ویژگی‌های مشترک ادیان باستان.....
۶۶	۱. شیء مقدس.....
۶۶	۲. آداب‌گرایی.....
۶۷	۳. ماناگرایی.....
۶۷	۴. توپوگرایی.....
۶۸	۵. سحر و جادو.....
۷۰	۶. تابوگرایی.....
۷۱	۷. رسم‌های زدایش درون.....
۷۱	۸. جان‌گرایی.....
۷۲	۹. روح - طبیعت‌پرستی.....
۷۴	۱۰. پرستش جرم‌های آسمانی.....
۷۵	۱۱. قربانی.....
۷۶	۱۲. پرستش نیاکان.....
۷۷	۱۳. توت‌م‌پرستی (توت‌م‌گرایی).....
۸۰	پرستش‌های نظری.....
۸۰	پرستش‌های کاربردی.....
۸۱	پیشنهاد برای خواندن بیش‌تر.....
۸۲	پی‌نوشت‌های گفتار دوم.....

۸۵	گفتار سوم
۸۵	"دین در جهان باستان"
۸۶	تمدن بشر و عنصرهای سازمانی آن
۸۷	دیرینه‌ی دین پیش از تاریخ و آغاز تاریخ
۸۹	دین در خاور نزدیک باستان
۸۹	دره‌ی بین‌النهرین
۸۹	سوّمی‌ها
۹۰	آگدی‌ها
۹۱	بابلی‌ها
۹۲	نگاه مردم خاور نزدیک باستان به دین
۹۳	دین مردم مصر باستان
۹۵	دین مردم یونان باستان
۹۹	اندیشه‌های دینی یونانیان در روزگار کورش کبیر
۱۰۰	دین مردم ایران باستان
۱۰۳	چغازنبیل
۱۰۳	قوم‌های آریایی ایرانی زبان در آسیای مرکزی
۱۰۷	دین مردم آسیای صغیر و سوریه
۱۱۰	دین مردم روم باستان
۱۱۵	پرسش‌های نظری
۱۱۶	پرسش‌های کاربردی
۱۱۶	پیشنهاد برای خواندن بیش‌تر
۱۱۸	پی‌نوشت‌های گفتار سوم
۱۲۱	گفتار چهارم
۱۲۱	"دین‌های بومی"
۱۲۲	۱. دین‌های بومی هند

- ۱۲۳..... دین هندو.....
- ۱۲۴..... خدایان کیش هندویی.....
- ۱۲۵..... هندوئیسم نو.....
- ۱۲۶..... دین سیخ (سیک).....
- ۱۲۶..... زندگی نانک.....
- ۱۲۸..... نوشته‌ها و مکان مقدس.....
- ۱۲۹..... مکتب‌های مادی‌گرا در هند.....
- ۱۲۹..... ۱. مکتب سانکها.....
- ۱۲۹..... ۲. مکتب چارواکه.....
- ۱۳۰..... ۳. مکتب جین.....
- ۱۳۱..... ۴. مکتب بودا.....
- ۱۳۳..... ۲. دین‌های بومی ایران.....
- ۱۳۵..... مهرپرستی.....
- ۱۳۶..... پرستشگاه‌های میتراپی.....
- ۱۳۶..... گسترش مهرپرستی.....
- ۱۳۷..... رازآمیزی مهرپرستان.....
- ۱۳۷..... ناهیدپرستی.....
- ۱۳۸..... پرستشگاه‌های ناهید.....
- ۱۴۰..... ۳. دین‌های بومی در خاور دور (چین و ژاپن).....
- ۱۴۰..... الف) دین در چین.....
- ۱۴۱..... دین شانگ (شان).....
- ۱۴۳..... دین ژو (جو).....
- ۱۴۳..... دوران کلاسیک.....
- ۱۴۴..... دین عوامی (دین محلی).....
- ۱۴۵..... نوشته‌های دینی.....

پرستشگاه‌ها.....	۱۴۵
ب) دین در ژاپن.....	۱۴۶
دین شین‌تو.....	۱۴۷
کامی چیست؟.....	۱۴۸
زیارتگاه‌های شین‌تویی.....	۱۴۹
کتاب‌های مقدس.....	۱۵۰
مکتب ذن.....	۱۵۰
کتاب مقدس مکتب ذن.....	۱۵۲
۴. دین‌های بومی افريقا.....	۱۵۲
روح‌پرستی.....	۱۵۳
نیاپرستی.....	۱۵۴
فضاها و مکان‌های مقدس.....	۱۵۵
پادشاهان مقدس.....	۱۵۵
۵. دین‌ها و باورهای بومی قاره‌ی امریکا.....	۱۵۶
نیروهای طبیعی و ماورای طبیعی.....	۱۵۷
خداوند بلند مرتبه (اعلا).....	۱۵۷
روح‌های مقدس.....	۱۵۷
چپق مقدس.....	۱۵۸
۶. دین در جزیره‌های اقیانوس آرام.....	۱۵۸
۱-۶ ماناپرستی.....	۱۵۸
۲-۶ تابوپرستی.....	۱۵۹
۳-۶ آداب پرستی.....	۱۵۹
۷. دین در استرالیا.....	۱۵۹
پرسش‌های نظری.....	۱۶۱
پرسش‌های کاربردی.....	۱۶۲

۱۶۳.....	پیشنهاد برای خواندن بیشتر تر.....
۱۶۵.....	پی‌نوشت‌های گفتار چهارم.....
۱۶۷.....	گفتار پنجم.....
۱۶۷.....	"مندایان (صابنی‌ها)".....
۱۶۸.....	سبب نام‌گذاری.....
۱۷۰.....	صابنی‌ها از نگاه قرآن.....
۱۷۱.....	خاستگاه تاریخی.....
۱۷۲.....	زبان.....
۱۷۳.....	کتاب‌های مقدس.....
۱۷۴.....	پرستشگاه.....
۱۷۴.....	سلسله‌مرتب‌ی روحانی‌ها.....
۱۷۵.....	اساس باورهای دینی (چهار بینی) مندایی.....
۱۷۵.....	الف) نظام آفرینش و مرتبه‌ی موجودها در آن.....
۱۷۵.....	ب) جغرافیای کیهانی.....
۱۷۶.....	ج) هستی‌شناسی.....
۱۷۶.....	د) جرم‌های آسمانی.....
۱۷۶.....	فرقه‌های مندایی.....
۱۷۶.....	مراسم و برخی آداب شرعی مندایی.....
۱۷۹.....	گاه‌شمار و عیدهای مندایی.....
۱۸۳.....	پرسش‌های نظری.....
۱۸۳.....	پرسش‌های کاربردی.....
۱۸۳.....	پیشنهاد برای خواندن بیشتر تر.....
۱۸۵.....	پی‌نوشت‌های فصل پنجم.....
۱۸۷.....	گفتار هشتم.....

۱۸۷	"دین زرتشتی"
۱۸۸	سبب نام‌گذاری
۱۸۸	زادگاه آشوزرتشت
۱۸۹	تبار اشوزرتشت
۱۸۹	ظهور آشوزرتشت
۱۹۰	اشوزرتشت و دین آریایی‌ها
۱۹۳	آمشاسپندان یعنی چه؟
۱۹۳	چگونگی نیایش در دین زرتشت
۱۹۵	پرستشگاه زرتشتیان
۱۹۶	طبقه‌بندی جامعه‌ی ایران باستان
۱۹۶	نوشته‌های مقدس زرتشتیان
۱۹۷	دین زرتشت در روزگار هخامنشیان
۱۹۸	دین زرتشت در روزگار سلوکیان
۲۰۰	دین زرتشت در روزگار پارتیان
۲۰۱	دین زرتشت در روزگار ساسانی
۲۰۲	آیین‌ها
۲۰۲	۱. آیین سبذره
۲۰۳	۲. آیین پیوکانی (ازدواج)
۲۰۳	۳. آیین بدرود (خداحافظی) با درگذشتگان (مرده‌ها)
۲۰۴	۴. آیین نیایش (خواندن یسنا)
۲۰۴	فرقه‌گرایی در دین زرتشت
۲۰۶	پیشینه‌ی زروان‌گرایی
۲۰۷	دین مانی
۲۰۸	خاستگاه دین مانوی
۲۰۹	آموزه‌های دینی مانی

۲۱۰.....	طبقه‌های مذهبی.....
۲۱۱.....	مانستان کجاست؟.....
۲۱۱.....	آداب و شعائر دینی مانوی.....
۲۱۳.....	نوشته‌های مانوی.....
۲۱۴.....	دین مزدک.....
۲۱۶.....	اندیشه‌های دینی.....
۲۱۷.....	آموزه‌ها.....
۲۱۸.....	نوشته‌ها.....
۲۱۹.....	سبب کوچ‌گزینی یا ماندگاری زرتشتیان.....
۲۲۰.....	پرسش‌های نظری.....
۲۲۱.....	پرسش‌های کاربردی.....
۲۲۱.....	پیشنهاد برای خواندن بیشتر.....
۲۲۳.....	پی‌نوشت‌های فصل ششم.....
۲۲۵.....	گفتار هفتم.....
۲۲۵.....	"یهود".....
۲۲۶.....	سبب نام‌گذاری.....
۲۲۶.....	خاستگاه عبرانیان.....
۲۲۸.....	زندگی حضرت موسی ^ع
۲۳۰.....	باورهای دینی عبرانی‌ها پیش از حضرت موسی ^ع
۲۳۱.....	نام خدای قوم یهود (إِل، بَعْل، يَهُوه).....
۲۳۲.....	پیامبران یهود.....
۲۳۳.....	سبب پیدایش کنیسه.....
۲۳۴.....	کتاب مقدس و دیگر نوشته‌های دینی یهود.....
۲۳۶.....	روحانیت یهود.....
۲۳۷.....	آموزه‌های اعتقادی یهودیان.....

۲۳۷	۱. ده فرمان
۲۳۷	۲. آفرینش
۲۳۸	۳. انسان
۲۳۸	۴. خدا و خداشناسی
۲۳۸	۵. رابطه‌ی انسان و خدا
۲۳۹	۶. نیروی خیر و شر
۲۳۹	آداب، آیین‌ها و بیایش‌ها
۲۳۹	۱. قربانی
۲۴۰	۲. نمادپردازی دینی
۲۴۰	۳. نماز
۲۴۱	۴. عید پَسَح (فصح)
۲۴۱	۵. عومِرْ
۲۴۲	۷. رُوش‌ها- شانا (سرسال)
۲۴۲	۸. یوم کیپور
۲۴۲	۹. عید سایه‌بان‌ها (سَوَکُوت)
۲۴۲	۱۰. جشن خَنُوکا
۲۴۲	۱۱. جشن پوریم
۲۴۴	فرقه‌گرایی‌های یهودیان
۲۴۵	اشکنازی‌ها و سفارادی‌ها
۲۴۶	یهودیان ایران
۲۵۰	پرسش‌های نظری
۲۵۰	پرسش‌های کاربردی
۲۵۱	پیشنهاد برای خواندن بیش‌تر
۲۵۲	پی‌نوشت‌های گفتار هفتم
۲۵۵	گفتار هشتم

- ۲۵۵..... "مسیحیت"
- ۲۵۶..... زندگی حضرت عیسیٰؑ
- ۲۵۷..... حضرت عیسیٰؑ چگونه به پیامبری برانگیخته می‌شود
- ۲۵۸..... زنده شدن دوباره
- ۲۵۹..... حواری‌ها چه کسانی بودند؟
- ۲۶۰..... آموزه‌های حضرت عیسیٰؑ
- ۲۶۰..... الف) ملکوت الاهی
- ۲۶۰..... ب) خداوند
- ۲۶۱..... ج) عدالت اجتماعی
- ۲۶۱..... د) نگاه به نامحرم
- ۲۶۱..... هـ) روزه گرفتن
- ۲۶۱..... مسیحیت پس از عیسیٰؑ
- ۲۶۳..... نوشته‌های دینی
- ۲۶۴..... کلیسا یعنی چه و کجاست؟
- ۲۶۵..... پیشینه‌ی کلیسا
- ۲۶۶..... طبقه‌بندی روحانیت مسیحی
- ۲۶۷..... رهبانیت چیست؟
- ۲۶۸..... تأثیرپذیری مسیحیت از دین‌ها و فرهنگ‌های دیگر
- ۲۶۹..... شوراها ی مسیحی
- ۲۷۰..... فرقه‌های مسیحی
- ۲۷۱..... سه مذهب اصلی در جهان مسیحیت
- ۲۷۱..... ۱. مذهب ارتدکس
- ۲۷۲..... ۲. مذهب کاتولیک
- ۲۷۴..... ۳. مذهب پروتستان
- ۲۷۵..... یسوعی‌ها چه کسانی بودند؟

۲۷۶	اصول اعتقادی و آیین‌های مقدس مسیحیان.....
۲۷۶	الف) اصول اعتقادی سه مذهب.....
۲۷۶	۱. آرتدکس.....
۲۷۷	۲. کاتولیک.....
۲۷۹	۳. مذهب پروتستان.....
۲۸۰	ب) تثلیث در سه مذهب.....
۲۸۱	ج) شعار دینی در سه مذهب مسیحی.....
۲۸۲	عبادت و نیایش در مسیحیت.....
۲۸۴	جشن‌های مقدس مسیحی.....
۲۸۵	مسیحیت در ایران.....
۲۸۸	پرسش‌های نظری.....
۲۸۸	پرسش‌های کاربردی.....
۲۸۹	پیشنهاد برای خواندن بیشتر.....
۲۹۳	گفتار نهم.....
۲۹۳	"اسلام".....
۲۹۴	جغرافیای تاریخی جزیره العرب.....
۲۹۵	سازمان سیاسی و اقتصادی عرب‌ها.....
۲۹۶	دین عرب در روزگار جاهلی.....
۲۹۸	تاریخچه‌ی شهر مکه.....
۲۹۹	قبیله‌ی قریش.....
۳۰۰	گام‌های کلیدداران قریشی.....
۳۰۱	آبرَهِه که بود؟.....
۳۰۱	چگونگی دین در روزگار حضرت محمد ص.....
۳۰۳	تولد حضرت محمد ص.....
۳۰۴	بعثت پیامبر ص و وقایع آن روزها.....

مقدمه‌ی ناشر

اثر بخشی و کارایی هر سامانه‌ی آموزشی به عامل‌هایی گوناگون - نظیر تهیه و تدوین منسجم منابع آموزشی - بستگی دارد و نبود آن در درازمدت می‌تواند منجر به تأثیرهایی نامطلوب شود. از آنجا که دانشجویان دانشگاه علمی - کاربردی پس از پایان هر دوره‌ی پودمانی و آغاز ورود به مقطع کارشناسی در آزمون جامع باید شرکت کنند، نبود منابع واحد، ممکن است به ارائه‌ی منابع مختلف از سوی استادان دانشگاه منجر شود.

مرکز آموزش عالی علمی - کاربردی فرهنگ و هنر واحد ۳۱ تهران با درک این مسئله اقدام به آماده‌سازی مجموعه‌هایی متناسب با واحدهای درسی کرده است که از این طریق نیازهای اطلاعاتی دانشگاه جامع علمی - کاربردی برطرف خواهد شد. مسئولان محترم این دانشگاه با تشویق استادان مجرب و علاقه‌مند در حوزه‌های گوناگون توانسته‌اند مجموعه‌ی منابع درسی را در سطحی وسیع تهیه و سازمان‌دهی کنند تا قسمت اعظمی از منابع مورد نیاز دانشجویان و دانش‌پژوهان را به‌شکلی منسجم و یکپارچه فراهم آورند.

در این میان، ما نیز توانسته‌ایم با استفاده از فرصت همکاری ارزشمند نشر هم‌پا و حوزه‌های دانشگاهی این هدف را محقق سازیم. بیامد این تعامل، نشر بخشی از منابع درسی دانشجویان و دانش‌پژوهان دانشگاه جامع علمی - کاربردی است.

در این زمینه؛ یاری، تضمین همکاری و عنایت صمیمانه‌ی دانشگاه علمی - کاربردی موجب بسی دلگرمی است. ما تلاش کرده‌ایم تا تمامی توان این مؤسسه در خدمت ارائه‌ی هر چه بهتر مجموعه‌های فرهنگی به‌کار رود.

نشر هم‌پا

زمستان ۱۳۹۰

مقدمه مرکز آموزش عالی

عصر کنونی که به‌درستی می‌توان آن‌را عصر اطلاعات و دانش نامید، آکنده از مسایل پیچیده‌ی قابل مشاهده و مکنونی است که منجر به این شده تا برنامه‌ریزان درسی برای آشنایی دانشجویان رشته‌های فرهنگ و هنر و خدمات اجتماعی اقدام به ارائه‌ی دانش پایه‌ی مربوط شناخت ادیان نمایند.

دانش امروزی نیز فوق‌العاده تخصصی شده، لذا هیچ فردی نمی‌تواند اطمینان داشته باشد که بتواند حتی بر یک رشته از دانش بشری احاطه کامل داشته باشد اما یادگیری و به‌کارگیری مهارت‌های علمی - کاربردی در یک موضوع، این ویژگی را دارد که تا اندازه‌ی زیادی افراد را برای حل و فصل مسایل و همچنین پیش‌بینی شرایط آتی آماده سازد. بی‌توجهی شایسته‌ی مؤلف‌ها و مترجم‌های ترجمه‌ی سطوح میانی آموزش عالی بویژه آموزش‌های کاردانی علمی - کاربردی، می‌طلبد که مدرسه‌های ترجمه‌ی این نظام در راستای مستندسازی دانش و تجارب خود کوشیده و آن را به‌صورت مکتوب در اختیار دانشجویان قرار دهند.

کتاب ادیان‌شناسی برای دانشجویان رشته‌های ترمی و پودمانی علمی - کاربردی امور فرهنگی به‌عنوان منبع اصلی درس ادیان‌شناسی به ارزش ۲ واحد براساس سرفصل‌های مصوب شورای برنامه‌ریزی آموزشی و درسی علمی - کاربردی تألیف شده است. امید می‌رود علاوه بر دست اندرکاران نظام علمی - کاربردی، دیگر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند و دیدگاه‌ها، پیشنهادها و انتقادهای خود را از طریق پست الکترونیکی salehi@sociologist.com برای مؤلف محترم ارسال نمایند تا ایشان بتواند در چاپ دوباره‌ی این اثر از آن‌ها بهره‌مند گردد.

مرکز آموزش عالی علمی - کاربردی

فرهنگ و هنر ۳۱ تهران

زمستان ۹۰

دیاچه‌ی نویسنده

دین، یکی از بینان‌های فرهنگی در میان انسان‌ها از آغاز تمدن و حتی پیش از آغاز تمدن بشر به‌شمار می‌آید. خوب می‌دانیم خاستگاه فرهنگ یک جامعه در درون سنت‌های آن مردم است که ضامن اصالت آن جامعه نیز هست. انسان از همان آغاز به دنبال یافتن یک وجود ماورایی بود که توانش از توان او بسیار بیش‌تر و بالاتر است. به همین سبب چون آن وجود در اندیشه‌اش نمی‌گنجد، برای خود خداسازی کرد. خدایانی که گاه اسمانی بودند، گاه زمینی و گاه هر دو. روزگاری روح‌پرست و نیاپرست بود، روزگاری دیگر به آن وجود و نیروی ماورایی تجسم می‌بخشید و آن را در گیاه، جانور یا جمادی می‌کاود. هر شیء یا جاننداری که به نظرش می‌توانست روحی مرموز در آن به توهم خود آورد، آن را مقدس می‌شمرد و می‌ستود تا اینکه به بت‌واره‌ها گرایش یافت و به خدایان خود نماز زمینی داد. این همه دگرگونی اندیشه‌ها و باورهای دینی باستان را جز به دلیل درهم‌آمیختگی فرهنگی میان مردم آن روزگار نمی‌توان یافت. این در هم‌تنیدگی فرهنگ دینی انسان‌های باستان سبب شد تا اغلب به هر یک از باورهای آمده به سرزمین خود رنگ و بویی بومی دهند، هرچند بنیان و چارچوب آن باورها هم‌سوی یکدیگر بوده‌اند.

از سوی دیگر از آغاز تاریخ تا هزار و چهارصد و اندی پیش، خداوند متعال با فرستادن وارسته‌ترین بندگان به‌سوی بشر راهنمایان بوده است. چنانکه قرآن مجید می‌فرماید: "فَوَجَدُوا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ خَدْنَاهُ وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا" یعنی: بنده‌یی از بندگان ما را یافتند که به او رحمتی از خود دادیم و دانشی از خود به وی آموختیم. این گروه از بندگان خداوند که همان انسان‌های کامل هستند با دانش الهی که خداوند به آن‌ها بخشیده است، بهترین پیشوایان بشر از آدم - ع - تا حضرت محمد - ص - بوده‌اند (۶۵/۱۸).

در نگاهی عرفانی به وجود انسان کامل می‌توان آن را در تشبیه مولوی - آنجا که از "نی" و نوای آن می‌گوید - به‌خوبی دریافت. روح آن انسان‌هایی که همه‌ی کوششان راه‌یافتن به عالم علوی است و تنها ضروری‌ی رسیدن به آن عالم، همچو "نی" از هر آنچه ضرورت مادی دارد، خالی‌گشتن است. اما نیستان، همان بهشت گمشده‌یی است که جدایی انسان از آن برایش دردسرساز بوده و او را در جهان مادی غریب گذاشته‌است تا

آنجا که در یگانه‌پرستی خود به دنبال گمشده‌اش می‌گشت.

اگر بخواهیم سیر تاریخی دین و اندیشه‌های دینی در جهان بشری را بازکاوی کنیم از همان آغاز یگانه‌پرستی در میان بشر رواج داشته‌است، اما به دلیل برخی کج‌روی‌ها به‌سوی دو یا چندگانه‌پرستی و نمادگرایی‌های مادی در دین روی می‌آورده و چه‌بسا برخی از انسان‌ها ندانسته یا نادانسته هنوز در همین کج‌روی‌ها غوطه‌ورند.

در شالوده‌ی تلقی انسان متجدد از بی‌معنا بودن واقعیت خداوند در حیات روزمره‌اش این خطاهای فلسفی نهفته است؛ ارجاع و تحویل معنای واقعیت به جهان تجربه‌شده‌ی بیرون، تغییر معنای ضمنی‌یی که در مکتب‌های گوناگون فلسفی از زمان ظهور نام‌نگاری در اواخر قرون وسطا پیدا کرد. انسان متجدد از دو منبع معرفت مابعدالطبیعی یعنی: وحی و تعقل دست‌بریده و از آن تجربه‌ی معنوی درونی که تحقق ملموس و عینی مرتبه‌های بالاتر وجود را می‌سازد، محروم است. از این رو خود را مقید و محصور به چنین جنبه‌ی ناقص و محدودی از واقعیت ساخته که ناگزیر خداوند را به منزله‌ی حق به بوت‌هی فراموشی سپرده‌است (نصر، ۱۳۷۹).

در اندیشه‌ی آدمی، شناخت خدا ضرورتی همیشگی بوده که گاه به عقل، گاه به نقل، گاه به طبیعت و گاه به جهان ماورا روی آورده‌است. اما امروزه اندیشیدن در امور الاهی جز از مسیر تفسیر سخنان خدا (کلام وحی) امکان نمی‌یابد و نتیجه‌ی اندیشه در امور الاهی را در دل وحی می‌توان یافت. رسیدن به انسان باطنی یا قلب درون با عنایت الاهی که از منبع وحی سرچشمه می‌گیرد و رسیدن به قلب و باطن وحی است که انسان را به معرفت مابعدالطبیعی می‌رساند. آن‌گاه او خداوند را می‌شناسد، حقیقت مطلق را می‌یابد و در پرتو این شناخت معنای حجاب و گرد و غبار دل را می‌بهد و به واقعیت آن پی می‌برد.

نگارنده در این کوتاه‌نوشته بر آن نیست تا به شرح این سیر بپردازد. به همین سبب از آن می‌گذرد و درباره‌ی نوشته‌ی در پیش رو می‌گوید.

درباره‌ی کتاب

این نوشته که به لطف خداوند بلندمرتبه پس از نزدیک به سه سال کنکاش پی‌درپی به پایان رسیده‌است، عنوان یکی از درس‌های دانشجویان رشته‌ی امور فرهنگی است که امید دارد، توانسته باشد. ایشان را با مفهوم‌های کلی در جهان دین و دین‌شناسی و اندکی با تاریخ دین‌ها آشنا نموده‌است. نوشته‌یی که همه‌ی تلاش نگارنده کوتاه‌نویسی بود تا هم از حوصله بیرون نرود و هم به خامه‌یی نوشته شود تا دانشجویان گرامی را به دردسر در فهم آن نیندازد. این نوشته دربرگیرنده‌ی نه گفتار است که در هر گفتاری گذرا برخی از تعریف‌ها، اندیشه‌ها و تاریخ‌ها در حوزه‌ی دین بیان شده است:

گفتار نخست: به بیان کلی از تعریف دین، اهمیت آن، فلسفه‌ی دین، رابطه‌ی میان علم و دین، روان‌شناسی و جامعه‌شناسی دین، دین و دنیای امروز، رابطه‌ی دین و فرهنگ و مانند آن پرداخته است.

گفتار دوم: سخن از سه مفهوم خدا، انسان و جهان از نگاه دین‌ها، ویژگی‌های مشترک میان دین‌ها - با نگاهی به مقدس دانستن چیزها، آداب‌گرایی، ماناگرایی، توپوگرایی، سحر و جادو، فتیش‌گرایی، شمن‌گرایی، تابوگرایی، قربانی، روح‌پرستی، نیاپرستی و توتم‌گرایی - دارد.

گفتار سوم: درباره‌ی دیرینه‌ی دین در خاور نزدیک (بین‌النهرین)، ایران، آسیای صغیر، سوریه، مصر، یونان و روم باستان است.

گفتار چهارم: گذری به دین‌های بومی هند، ایران، چین، ژاپن، آفریقا، آمریکا، جزیره‌های اقیانوس آرام و استرالیا دارد.

از گفتار پنجم تا نهم: به بیان کوتاهی در شناخت دین‌های مندایی (صابئی)، زرتشتی، یهود، مسیحیت و اسلام پرداخته است.

دانش‌جویان و استادان گرامی در پی‌نوشت‌های این کتاب گاهی به اختصار "ن.ک:" و گاهی دیگر به عبارت و اختصار "برای خواندن بیش‌تر ن.ک:" برخورد می‌کنند که ضروری می‌داند برای آگاهی بیش‌تر چند توضیح دهد:

۱. منظور از "ن.ک:" این است که مانند مطلب آمده در نوشته‌ی ارجاع‌داده شده وجود دارد.

۲. منظور از "برای خواندن بیش‌تر، ن.ک.:" به این معناست که به‌دلیل توضیح زیاد

مطلب و عدم امکان شرح بیش‌تر، خواننده به مرجع یادشده نگاه و آگاهی خود را بیش‌تر کند.

البته ضروری می‌داند توضیح‌دهد که شرح بیش‌تری از آنچه در این کتاب می‌خوانید، در کتابی به نام "ادیان در گذر زمان از آغاز تاکنون" - انتشارات اندیشه و فرهنگ جاویدان و به خامه‌ی نگارنده - آمده است که چنانچه نیاز به دریافت شرح بیش‌تری است، می‌توان به آن رجوع کرد.

ازسوی دیگر، شیوه‌ی نوشتاری آن به‌گونه‌یی است که تاکنون در کم‌تر نوشته‌یی دیده‌شده‌است. در ترکیب‌های اضافی حرف "ی" گذاشته‌شده، اگر حرف "ی" نشانه‌ی وحدت یا نکره پس از واژه‌یی بوده که به "ای بیان حرکت" پایان پذیرفته "یی" نوشته - شده و در نوشتار وارگان مرکب تلاش‌شده تا جدا و درست نوشته‌شوند. در ارجاع منبع‌ها؛ آن‌هایی را که بدون تغییر در نگارش برداشت‌شده‌اند، به شیوه‌ی جدید - درون کمانک - آورده‌ام و بقیه را می‌توانید در پی‌نوشت‌ها ببینید.

سپاس‌گزاری

در پایان به رسم ادب ضروری می‌دانم از آقایان دکتر حیدرعلی شایان‌فر، معاون محترم وقت پژوهشی، دکتر سید صاحب سادات حسینی، مدیر کل محترم امور پژوهشی و دیگر اعضای محترم شورای پژوهشی دانشگاه جامع علمی-کاربردی که نگارش این نوشته را به بنده سپردند، سپاس‌گزاری نمایم. همچنین از همکاری جناب آقایان دکتر محسن علی‌بی؛ رئیس محترم هیئت مؤسس، علی ابراهیمی؛ رئیس محترم و نیز سرکار خانم شاددل، مسئول محترم امور پژوهشی مرکز آموزش فرهنگ و هنر واحد ۳۱، جناب آقای خداجوی مدیر محترم نشر هم‌پا و دیگر بزرگوارانی که در چاپ این نوشته از هیچ کوششی دریغ نداشته‌اند، کمال سپاس را داشته و برای همه‌ی آن عزیزان از درگاه خداوند متعال تندرستی، بهروزی و شادکامی آرزو دارد.

در پایان ضروری می‌دانم، سپاس‌گزار باشد از آن دسته از استادان، دانش‌پژوهان و دانشجویان گرامی که چنانچه کاستی و کوتاهی در خامه‌ی بنده وجود دارد، به لطف و بزرگواری خویش بنده را از آن — به نشانی رایانامه‌ی salehi@sociologist.com آگاه نمایند.

والحمد لله أولاً و آخراً و البکرة علی محمد وآله الطاهرين

محمداسماعیل صالحی مقدم

اردیبهشت ماه هزار و سیصد و نود - تهران